

Škratlaci leta 1909 preplezal Steno, potem Tuma – če pomislimo na izjavo M. M. Debelakove – sam indirektno prizna, da ni bil »prvi slovenski alpinist, ki je preplezal triglavsko steno«.)

Tako upam, da bo slovenska (planinska) zgodovina priznala slovensko stensko prvenstvo Mojstrančanu Janezu Koširju. To bo veliko priznanje neposrednim triglavskim domačinom, za katere večinoma niso naši (recimo Kugy in Tuma) tako visokih besed kot za nekoliko oddaljene domačine Trentarje. Vendar je oceno mogoče še popraviti in ugled pokrpati.

Če pa kdo še dvomi, naj poskusi poiskati dodatnih dokazov v morebitnem članku/poročilu, če sta ga za avstrijsko-nemško publicistiko (Hochtourist, Erschliesung der Ostalpen, Österreichische Alpenzeitung, Mitteilungen des D.u.Ö. Alpenvereines, Zeitschrift des D.u.Ö. Alpenvereines, Bergsteiger, za kako knjigo) napisala Jahn in/ali Zimmer. Če Koširja seveda omenjata. Do sedaj teh virov za ta podatek ni še nihče prevetril. Vendar sodim, da je tu navedenih dokazov dovolj.

V Enciklopediji Slovenije bi želel videti zapis: *Janez Košir (24. oktober 1888, Mojstrana – 28. oktober 1943, istotam). 22. avgusta 1908 je kot prvi dokumentirano izpričani Slovenec preplezal Triglavsko severno steno kot soplezalec nemških alpinistov F. Zimmra in G. Jahna, in sicer po Nemški smeri.*

ZAMOLČAN ZARADI IDEOLOGIJE?

Košir za svoje dejanje ni užil posebne slave. Se pravi nobene. Najbrž ni bil tiste sorte, da bi ga znal vnovčiti. Morda se njegovega zgodovinskega pomena niti ni prav zavedal. Za oceno je bil odvisen od uradne zgodovine, ta pa mu vpriču Komačevega in Tumovega samoiniciativnega vzpona (četudi po Slovenski smeri) po vsem videzu ni hotela dati polnega priznanja. Dovolj ji je bežna omemba, brez ovrednotenja, ali vsaj s prešibkim.

Ali pa je ideološko-politično (torej pristransko, iz docela nealpinističnih razlogov) oklevala? Med drugo vojno se je namreč Košir znašel na seznamu osumljenih. Partizanski likvidatorji so ga ustrelili v njegovi hiši v Mojstrani 28. oktobra 1943, tako rekoč kot darilo za rojstni dan, ki ga je imel pred štirimi dnevi, ko je dopolnil 55 let. Slovenci smo tedaj odraščali v zgodovinski narod in k maturitetnemu spravevalu spada bratomorno krvolitje. (Po **Tarasu Kermaunerju.**)

Toda to je že druga zgodba. Naša zgodba pa želi samo, da si ustoličeno zgodovinopisje ne glede na razloge za Koširjevo obsodbo zanaprej ne bi zatiskalo oči pred njegovim dejanjem v Triglavski steni in da bi bilo do njega zgodovinsko pravično. Devetdesetletnica njegovega vzpona se zdi primeren (skrajšen) čas, da se nepristransko ovrednoti.

ZDAJ JE ČAS ZA OGLEDE SVEŽE ODKRITEGA LEDENIŠKEGA RELIEFA

REKVIEM ZA TRIGLAVSKI LEDENIK

IVAN GAMS

Prva povojna desetletja je Planinski vestnik večkrat pisal o stanju na Triglavskem ledeniku. Zdaj, ko so se uresničile črnogledne napovedi piscev in je ledenik razpadel, pa ostaja glasilo planincev nemo. A ni lepo, če ostanemo ob izgubi starega planinskega znanca izpod Triglava brez besed. Spomnimo se njegovega življenja vsaj v njegovih zadnjih letih in poskušajmo ugotoviti, zakaj je preminil.

Lovci in pastirji so dali Triglavskemu ledeniku ime Zeleni sneg verjetno v novem veku. Prej je bilo v zadnji tretjini srednjega veka topleje in ledenika najbrž ni bilo. V hladnejšem, novoveškem razdobju, imenovanem mala ledena doba, ko so vzhodnoalpski ledeniki bili najdaljši okoli srede preteklega stoletja, je imel Triglavski ledenik v sedemdesetih letih preteklega stoletja nekaj nad 40 hektarjev. Ko je takratni Inštitut za geografijo Slovenske akademije znanosti in umetnosti (zdaj ZRC SAZU) leta 1946 začel vsakoletno zgodnjejesensko merjenje obsega, smo v petdesetih letih poredko še videli razkrit svetlozelenkast do modrikast led, če ne na površju, pa vsaj v več deset metrov dolgih vzdolžnih ledeniških razpokah nižje snežnih vršajev pod ostenjem grebena Mali – Veliki Triglav. Takrat so na zgornjem robu ledenika nastale najvišje, z minijem narisane mar-

kacije. Ko so postale za merilce nedosegljive, so jih naredili nižje, a so tudi te zadnji desetletji postale nedostopne. Spoznali smo, da na vsakoletni snežni nastavek ledenika, ki se je naslanjal na strmo osojno ostenje triglavskega grebena, najbolj vpliva količina snežnih padavin v redilni dobi. Te že med sneženjem drsijo s prestrmega skalovja ali zdrsnejo kasneje v obliki majhnih plazičev. To opažanje je izhodišče za iskanje vzroka, zakaj je ledenik shiral.

Žal so se na bližnji vremenski postaji Kredarica začela neprekinjena opazovanja šele leta 1954. Za daljšo preteklost se moramo zato nasloniti na nižinske postaje, od katerih je najstarejša ljubljanska. Tako primerjavo opravičuje dejstvo, da potekajo večletna temperaturna in padavinska nihanja v nižini in na Kredarici dokazano dokaj vzporedno. V Ljubljani so se zimske padavine (računane v tridesetletnih drsečih povprečjih) po začetku opazovanj leta 1851 močno povečevale do osemdesetih let prejšnjega stoletja, do srede tega stoletja nato upadale, odtlej pa so spet naraščale. Naraščale pa so v drugi polovici tega stoletja tudi poletne padavine in zdaj (1961–90) dobi Kredarica največ padavin poleti. Pri tem Triglavsko pogorje ni izjema. Ljubljana je dobivala v poletnih mesecih v nizu 1931–1960 27,1 odstotka, v naslednjem nizu (1961–1990) pa 30,1 odstotka vseh letnih padavin. Ozemlje, kjer dobi poletje

Triglavski ledenik avgusta 1982. Pogled proti zahodu. Tako podoba je ledenik kazal konec poletja v mnogih povojnih letih. Pod triglavskim ostenjem je svetel snežni pokrov. Na njegovem spodnjem robu priteka voda, ki čez dan prepoji vrhnji sneg in ponoči pogosto zmrzne. Nastane temnejši led, ki tvori površje osrednjega in spodnjega ledenika. Ob desnem robu je Glava. Nad Triglavsko steno se je ledenik razkrojil v manjša podstenska ledišča pod Velikim Triglavom. S snežnim obrobjem in z gruščem pokritim spodnjim (vzhodnim) robom vred meri ledenik čez 11 ha.

Konec avgusta 1994. Spodaj z gruščnatim vršajem pokriti vzhodni del ledenika, nad njim polje skalnih grbin. V smeri Glave je spodnje snežišče in ledišče. Ohranja se v jarku, ki ulovi več snega.

Ledišče pod triglavskim ostenjem, slikano septembra 1994 z Glave proti jugu. Niže in zahodneje so razkrite prej z ledom pokrite, na vrhu razezane apneniške grbine, med katerimi so kraške kotanje. Ker ni sonca, je površina ledišča videti svetlejša, kot je bila v resnici. Črna proga ob spodnjem koncu ledišča označuje humosno naplavinno na robnem snegu. V naslednjih treh letih se podoba ledenika ni bistveno spremenila.

Foto: I. Gams

največ padavin, se je iz vzhodne Slovenije po nižavju razširilo proti zahodu vse do Brnika, v višinah pa zajelo celo Triglav (postaja Kredarica).

Obenem je postal bolj suh oktober. Ta mesec je v Ljubljani v letih 1851–1920 dobival 168 mm, v nizu 1961–1990 pa le 115 mm. Zimske temperature (primerjavo naslanjamo na še starejšo postajo Trst, ki deluje ves čas blizu morske obale in nanjo širitev mesta manj vpliva kot je to primer s kotlinsko Ljubljano) so se v dobi 1851–1985 zviševale novembra za 0,98° C na sto let, decembra za 0,95 in marca za 0,5° C. Poletja pa so postala rahlo hladnejša (podrobnosti o tem je mogoče najti v reviji Ujma, 4, 1980).

Zimska temperatura na Kredarici (1961–1990) znaša -7,8° C in zato tedanja otoplitev ni mogla vplivati na vzdrževanje ledene gmote. Večji učinek je imelo zmanjšanje oktobrskih padavin. Ta mesec ima na Kredarici v nadmorski višini 2514 metrov, kar je blizu srede ledenika, sicer še pozitivno temperaturo (0,8° C), a padavine navadno spremljajo ohladitve. Zato smo ta mesec šteli za redilno dobo. Kot povedano, pa je ta mesec ledeniku prinašal vedno manj novih zalog snega, povečane poletne padavine pa so pomagale pri topljenju ledu.

Ko se na ledeniku zaradi dežja in sonca topi vrhnji sneg, kar je v glavnem od maja do oktobra, snežnica prenika skozi sneg do vododržne podlage. To pa ni votlikavi apnenec, temveč na njem ležeči led. Na tej podlagi snežnica drsi proti spodnjemu koncu ledenika in pri tem prepoji snežno odejo v podlagi. Ponoči navadno premočena snežna plast zmrzne. Zračne minimalne temperature na Kredarici sicer ne padejo pod 0° C v štirih mesecih. Toda zaradi nizke absolutne zračne vlage in izhlapevanja ob jasnih nočeh snežna brozga zmrzne že pri temperaturi nad 0°. Tako se sneg sčasoma pretvarja v vedno bolj gost vodni led. Odkar je dobil ledenik med oktobrom in majem vedno manj novega snega, je postal ta proces mnogo važnejši kot diagenaza snežnih kristalov v ledene zaradi starosti in preobtežitve ledenih gmot. Slednje se dogaja na večjih alpskih ledenikih, katerih redilni del predstavlja dve tretjini ali več celotne ledenikove dolžine. Ker vsebuje vodni led manj zračnih mehurčkov, je malo težji ob običajnega ledeniškega ledu visoko v Alpah. Zato in delno zaradi onesnaženosti ledeniškega površja je pod Triglavom temnejše modrikaste barve kot pravi ledeniški led.

V drugi polovici tega stoletja je postajala pozno-poletna zaplata temnomodrikastega ledenega osredja vedno večja, a je le izjemoma zajela ves ledenik. Na zgornjem in spodnjem robu je ostajalo snežišče. Če je bilo na spodnjem koncu debelo, so (in smo) bili merilci prisiljeni spriču pomanjkanja modernih instrumentov meriti oddaljenost »ledenika« od markacij na skali kar od roba snežnega pokrova ne glede na to, ali je bil pod njim led ali ne. Zato je ledenik zmanjševal svojo debelino hitreje, kot se je površinsko krčil. Do srede osemdesetih let je ohranjal 11 do 13 hektarov obsega.

Doslej smo prezrli letna odstopanja navzgor ali navzdol in govorili o povprečku dobe 1955–1991. Primerjava obsega ledenika z istočasnimi povprečki postaje Kre-

darica je pokazala, da na stanje na srednjem in spodnjem ledeniku najbolj vpliva poletna povprečna temperatura in število ur s sončnim obsevanjem. Čim dlje od Triglavovega ostenja, tembolj sneg na ledeniku ob toplem poletnem jasnem vremenu kopni. Prav glede na ti dve vremenski prvini, količino snežnih padavin v redilni in temperaturo v talilni dobi, so bila končna osemdeseta leta in prva polovica devetdesetih let usodna za ledenikov obstoj. Poletno sončno obsevanje se je v letih 1992–1994 podaljšalo za 11 odstotkov, poletne temperature pa dvignile za 1,6° C. Maj je v teh letih dvignil povprečno temperaturo za -0,2° na 1,6° C. Z njim se je podaljšal čas ablacije (taljenja) na ledeniku za cel mesec, nekaj pa tudi na račun septembra ali izjemoma tudi oktobra.

Po toplem poletju leta 1988 so ob koncu talilne dobe sredi ledenika v večjem sklenjenem obsegu pogledale izpod snega in ledu nižje zglajene, višje pa ledeniško razine skalne grbine. V še večjem obsegu so se pojavile leta 1991, ko je bila julija in avgusta temperatura nad 7° C (dolgoletno povprečje julija in avgusta je 5,8° C). Sledil je popoln razpad ledenika na zgornje in spodnje snežišče in prekritje vzhodnega roba ledenika, ki je v senci grebena Kredarice, z gruščem, ki se posipa izpod Malega Triglava. Led se je povsem umaknil tudi na zahodnem robu, s strmega skalnatega pobočja med Velikim Triglavom in Triglavsko steno. Od 40 do 44 hektarov velikega ledenika pred dobrim stoletjem je ostalo le okoli 3 do 4 hektare snežne ali gruščnate površine z vodnim ledom ali zrcem (firnom) v podlagi. Takega pa najdemo tudi pod nekaterimi stalnimi snežišči.

Ko sem v končnih petdesetih letih spremljal skupino francoskih glaciologov, so po ogledu Triglavskega ledenika podvomili, ali še zasluži to ime. Po razmerah v francoskih Alpah so imeli drugačno predstavo o minimalnem obsegu ledenika in ledeniškem ledu. Tudi ledenik pod Kaninom in Prestreljenikom je izginil iz nekaterih seznamov ledenikov v italijanskih Alpah. Slovenci, ki radi ponavljamo, da naša narava prepore na razdalji manj kot 90 km ledenik in toplo Sredozemsko morje, razpad Triglavskega ledenika težje priznavamo kot izgubo enega od mnogih drugi alpski narodi.

Toda še vedno obstoji upanje, da se bo ledenik obnovil. Seveda ne kmalu. Leti 1995 in 1996 sta se glede poletnih temperatur in padavin v redilni dobi spet približali dolgoletnemu povprečju, a se ledenik ni opomogel. Snežnica iz površinskega snega ne teče več od Triglavovega ostenja do spodnjega konca ledenika na robnih Triglavskih podih. Večidel takoj ponikne v kraška tla. Ta so v pasu grbin v večji meri kot prej izpostavljena poletnemu sončnemu segrevanju, pozimi pa snežna odeja še zavira zimsko ohlajevanje. Zato je skalna podlaga ledenika toplejša kot prej.

Vse kaže, da bo za obnovo ledenika potrebnih več zaporednih let z obilo snega v redilni in s hladnim ter oblačnim poletjem v talilni dobi. Ko se bo obnovil, bo podpisani z mnogimi planinci vred zapel obnovljenemu ledeniku alelujo. Ker ne vemo, kdaj bo to, naj tisti, ki je nekoč na ledeniku preiščeval, kakšna je skalna podlaga in kako globoko je pod njim, pohiti na ogled, da ne bo prikrajšan za užitek spoznavanja sveže odkritega ledeniškega reliefa.

GORSKIH NESREČ JE ŽE PREVEČ, MARSIKAJ BI BILO TREBA STORITI ZA VEČJO VARNOST V GORAH

PLANINSKI FORUM O PREVENTIVI

MARJAN RAZTRESEN

»Na vrhovih in poteh, ki jih obiskujejo popotniki z vseh koncev sveta, še predvsem na poteh, ki so izpostavljene padajočemu kamenju, ki so zračne ali zahtevajo posebno pripravljenost, slovenski planinci izstopajo: so brez čelad, pasu, rokavic, zaščitnih očal, medtem ko Avstrijci ali Italijani na takih poteh nosijo to s seboj kot del obvezne osebne opreme. Tudi zaradi tega je pri nas število gorskih nesreč vse večje, tudi tistih z najbolj tragičnim izidom. Manjše gorske nesreče, pri katerih pomagajo planinski tovariši sami, sploh niso zabeležene. Preventivnih dejavnosti je vedno manj in se zdi, kot da bi se družba raje ukvarjala s posledicami nesreč kot pa z njihovim preprečevanjem.«

To sta med drugim na vabilo na planinski forum, na katerem naj bi razpravljali o preventivni in ki sta ga sklicala za letošnji 4. november v prostorih Gorenjskega sejma v Kranju, napisala sklicateljca, predsednik Planinske zveze Slovenije **Andrej Brvar** in predsednik Planinskega društva Kranj **Franc Ekar**. Na vabilo sta poleg tega napisala, da so tri četrtine Slovenije gorate, zaradi

česar bi moral biti v rednem pouku slovenskih osnovnih in srednjih šol kot eden od predmetov planinstvo, pri katerem bi govorili o planinski informatiki, vzgoji, napotkih in preventivi. Glede na vabilo naj bi na Forumu razpravljali tudi o tistih odstavkih in členih slovenskih zakonov, ki določajo, da morajo sami plačati stroške reševanja v gorah tisti, ki so nesrečo s posledicami povzročili iz lastne malomarnosti.

V »delovnem predsedstvu« letošnjega kranjskega planinskega foruma so bili Danilo Škerbinek, Andrej Brvar in Franc Ekar.